

Poljskoj 1948. – 1956. godine (Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnątrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956, Varšava, 2014.). Spałek je veoma zanimljivo prikazao unutrašnje obračune u vladajućoj stranci, ne uzimajući ipak u dovoljnoj mjeri u obzir interesantan jugoslavenski kontekst cijele kampanje.

Trodnevna konferencija omogućila je prepoznavanje širokoga konteksta studentskoga pokreta na prostoru Srednje i Istočne Europe. Osim niza izlaganja kojima se upotpunilo u poljskoj historiografiji do sada nepoznate teme, skup je dao važan doprinos u vezi s općim zaključcima. Studenti su često bili nositelji društvenih promjena, a – što je možda još važnije – njihova mobilnost, otvorenost prema svijetu omogućavala je javnosti da sazna informacije čija je važnost uvelike prelazila usko određene državne granice (slučaj mađarske revolucije 1956. i njezin odjek u Poljskoj te Rumunjskoj i drugim zemljama iza “željezne zavjese”), do kojih se u razdoblju cenzure, nepostojanja interneta i ograničenoga pristupa sredstvima masovnoga informiranja doista teško dolazilo. Bogate rasprave tijekom zasjedanja sesija kao i u kuloarima sigurno su doprinijele uspostavljanju važnih kontakata, koji će ubuduće služiti razmjeni intelektualnoga iskustva među istraživačima omladinskih pokreta na Starom Kontinentu. Organizatori predviđaju izdavanje zbornika radova predstavljenih na konferenciji, koji će sigurno biti važan izvor za istraživače problematike omladine u međunarodnoj dimenziji.

MATEUSZ SOKULSKI

Ian Kershaw, *To Hell and Back. Europe 1914-1949* (London: Allen Lane, 2015), 593 str.

Ian Kershaw britanski je povjesničar i pisac. Doktorirao je povijest na Oxfordu (Merton College) u Ujedinjenom Kraljevstvu. Do sada je objavio nekoliko knjiga, niz članaka, poglavlja u raznim edicijama i eseja te sudjelovao u nekoliko dokumentarnih filmova. Područje njegova posebnoga znanstvenog interesa razdoblje je nacističke Njemačke, a smatra se jednim od najvećih stručnjaka za proučavanje osobe i djelovanja nacističkoga diktatora Adolfa Hitlera.

Do pakla i natrag njegova je posljednja knjiga, objavljena 2015. na engleskom jeziku u Londonu u izdanju Allen Lane Ltd Company. Knjiga je podijeljena na deset poglavlja, s popisom ilustracija, popisom mapa, zahvalama, predgovorom, selektiranom bibliografijom i kazalom. Ujedno je to prvi dio dvodijelne edicije sintetske povijesti Europe od 1914. do danas. Drugi dio, *Fractured continent. Europe 1950 – The Present (Rascjepkani kontinent. Europa 1950. – sadašnjost)* očekuje se u izdanju iste izdavačke kuće iduće godine.

Predgovor autor počinje riječima da mu je ovo najteža knjiga koju se prihvatio napisati... „jer je iskušenje da pokuša bolje razumjeti sile koje su oblikovale današnji svijet bilo neodoljivo”. Izlaže pristup i metode kojima se koristio u radu te поближе definira

predmet, sadržajno “što povijest Europe jest, a što nije”. Također kronološki ukratko izlaže sadržaj same knjige i razloge zbog čega ju je odlučio napisati upravo na taj način.

U uvodu (“Europska era samouništenja”, str. 1 – 7) autor Drugi svjetski rat označava središnjom epizodom europske povijesti XX. stoljeća. Razloge europske katastrofe nalazi u četiri elementa koji se preklapaju: 1. porast etničko-rasističkoga nacionalizma, 2. nepomirljivi zahtjevi za teritorijalni revizionizam, 3. akutni klasni konflikt te 4. produža kriza kapitalizma. Sva ta četiri elementa spojila su se u Njemačkoj, što je Adolf Hitler vješto iskoristio za svoje ciljeve, ističe autor.

Prvo poglavlje (“Na rubu”, str. 9 – 43) opisuje tzv. Zlatno doba Europe (kako su ga mnogi doživljavali) prije Prvoga svjetskog rata. Srednja klasa uživala je privilegije ugodna građanskoga života, iako autor strukturno primjećuje da su ruralna društva npr. Srbije, Rusije i južne Italije bila daleko od takva idiličnoga statusa. Temelji za kasnije događaje u Europi postavljeni su upravo u tom “Zlatnom dobu”: napredak znanosti (eugenika, genetika, socijalni darvinizam) i politički antisemitizam. Što se tiče samoga ulaska u Prvi svjetski rat, autor kritički i s historiografskom distancom dijeli odgovornost i krivnju među sukobljenim stranama izlažući detalje iz diplomatske i vojne povijesti: pogrešnu procjenu vojnih vrhova o “kratkotrajnom ratu”, masovnu mobilizaciju i vjeru u vatrenu moć najmodernije tehnike.

“Velika katastrofa” naslov je drugoga poglavlja (str. 44 – 92), a tematski obrađuje razdoblje Prvoga svjetskog rata. Spominju se najvažnije bitke uz nove elemente stvarnosti: totalni rat (mobiliziranje materijalnih i ljudskih potencijala), depersonalizirana smrt masovnih brojeva, nova oružja i napredak tehnike s novim strategijama. Ističu se sjećanja vojnika i “pogled odozdo” kroz gubitak emocija i prihvaćanje smrtno opasnosti kao “normalnoga stanja”. Poglavlje završava analizom “krize države”, jače izraženoj na strani pobijeđenih država koje su se ujedno i raspale: Rusije, Njemačke i Austro-Ugarske. Za našu je čitalačku publiku posebno zanimljivo tumačenje okolnosti raspada Austro-Ugarske s društvenoga aspekta i nacionalne aspiracije.

Treće poglavlje (“Turbulentni mir”, str. 93 – 148) započinje citatom maršala Focha (“Ovo nije mir. Ovo je primirje na 20 godina.”) povodom mirovnoga ugovora iz Versaillesa, a opisuje razdoblje nakon završetka Prvoga svjetskog rata do 1924. kao “golem plimni val nakon zemljotresa”. Ekonomska ovisnost Europe o Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) postala je evidentna, što je izravno utjecalo na politički poredak. Zanimljivo, deprecijacija nacionalne valute u Njemačkoj podignula je industrijsku proizvodnju i smanjila nezaposlenost od 1920. do 1922., a u pobjedničkim zemljama, SAD-u, Velikoj Britaniji i Francuskoj, deflatorna politika postigla je upravo suprotan učinak. Spominje se i “Jugoslavija” (iako imenom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) u kontekstu “fasade demokracije i separatističkih tendencija Hrvata protiv dominacije Srba”. Poglavlje završava sa dva doista zanimljiva podnaslova: “Pobjednički fašizam” i “Demokracija preživljava u Njemačkoj”, u kojima autor analizira različite putove prema totalitarističkoj diktaturi dviju zemalja (Italije i Njemačke), što će doživjeti vrhunac 30-ih godina XX. stoljeća.

Četvrto poglavlje (“Plešuci na vulkanu”, str. 149 – 196) opisuje razdoblje ekonomskoga oporavka Europe, potpomognutog američkim zajmovima, do kraha njujorške burze 1929. godine. Porast masovne potrošnje (proizvodnja automobila, upotreba telefona u kućanstvima, gradnja kuća za radničke obitelji), Dawesov i Youngov ekonomski

plan te porast nezaposlenosti (u zemljama sporoga rasta poput Danske i Norveške i do 18 %, u Njemačkoj utrostručena u odnosu na prethodno razdoblje) obilježili su razdoblje koje je njemački ministar financija Gustav Stresemann nazvao “ples na vulkanu” (misleći na krhkost takve strukture, sada očito ovisne o američkom kapitalu). Povratak “predratnom zlatnom standardu” glavna je karakteristika ekonomskih politika europskih zemalja. U kontekstu podnaslova “Kulturno ogledalo” autor je istaknuo porast kvalitete života “prosječnoga čovjeka”, jer su se dugoročni američki zajmovi koristili za kratkoročne investicije (gradnja parkova, muzeja, sportskih objekata). Opisujući prilike u “posrnulim demokracijama”, među kojima se našla i Jugoslavija, autor se ograničava na definiciju klijentelističke politike i klanovskih sporova.

“Skupljajuće sjenke” (str. 197 – 246) naslov je petoga poglavlja, gdje autor analizira u kojoj su mjeri ekonomske posljedice krize usmjerile tijek europske povijesti od 1929. do 1934., u vrijeme tzv. Velike depresije. U Velikoj Britaniji i Francuskoj dovele su do jačanja konzervativnih snaga, u Švedskoj do jačanja socijaldemokracije, a u Njemačkoj i Italiji do “najgorega mogućeg ishoda”. Detaljno i strukturno autor također opisuje okolnosti u kojima je Hitler došao na vlast, što je područje njegova posebna interesa, uz odličnu komparativnu analizu krize njemačke države i društva s talijanskim fašizmom. “Privlačnost fašizma” i “Plodno tlo središnje i istočne Europe za fašizam” podnaslovi su kojima završava poglavlje.

U šestom poglavlju (“Opasna zona”, str. 248 – 294), prikazom kolapsa međunarodnoga poretka pod okriljem Lige naroda, autor ne ističe samo njemačku diktaturu pod Hitlerom kao izdvojen slučaj, nego spominje “trend” totalitarizacije političkih poredaka i reakcionarnih režima. Izvrсна je njegova analiza ustavnih, ekonomskih i vojnih “dinamičnih diktatura u usporedbi” (Njemačke, Italije i Sovjetskoga Saveza), čime i završava poglavlje.

Sedmo poglavlje (“Prema ponoru”, str. 295 – 345) opisuje “put u pakao”, koji ovaj put, za razliku od Prvog svjetskog rata, po njegovu mišljenju, nije “mjesečarenje i klizanje s ruba”, nego promišljena agresivna politika jedne strane. Iznose se ključni momenti diplomatske povijesti, nastojanja glavnih aktera da se rat spriječi i slom britanske politike “smirivanja Hitlera”. Poglavlje završava zapisom američkoga novinara Williama Shirera (koji je sve do kasne 1941. ostao u Berlinu) o atmosferi u Berlinu prilikom objave rata: “Na licima ljudi zaprepaštenje, depresija... 1914. vjerujem da je oduševljenje na prvi dan rata u Berlinu bilo golemo. Danas, nema uzbuđenja, nema povika hura, nema klicanja, nema bacanja cvijeća, nema ratne groznice, nema ratne histerije.”

Osmo poglavlje (“Pakao na zemlji”, str. 346 – 407) središnje je poglavlje knjige, a opisuje godine Drugoga svjetskog rata. Zanimljivost je golema disproporcija u stradanju civilnoga stanovništva: u zapadnoj Europi smrtnost iznosi 5,5 %, a u “epicentru ubijanja” (središnja i istočna Europa, uključujući Sovjetski Savez) 10 milijuna ljudi! Izlaže se tijekom ratnih operacija, politika genocida i pogroma židovske populacije. U vezi s okolnostima napada na Jugoslaviju autor posebno ističe brutalnost ustaškoga režima. Kao trajno obilježje uništenja židovskoga naroda ističe se nestanak stoljećima bogate “kulturne prisutnosti”.

Autor se u devetom poglavlju (“Tiha tranzicija u tamnim desetljećima”, str. 408 – 469) posvetio analizi posljedica Drugoga svjetskog rata. Otvorio je niz kontrover-

znih pitanja o ulozi i odgovornosti Katoličke crkve u pogledu politike genocida. Što je doista zanimljivo, na str. 440 nedvojbeno su afirmativno prikazani uloga i djelovanje blaženoga kardinala Alojzija Stepinca i njegovi naponi u spašavanju ljudskih života (34 puta intervenirao kod "poglavnika NDH", internacija i prijetnja). U širem kontekstu, autor – možda prvi put objektivno – valorizira napore pape Pija XII. tijekom rata te se tim diskursom uvelike udaljava od dosadašnje britanske i svjetske historiografije o temi, uglavnom na platformi propagandno-političkoga karaktera.

Posljednje poglavlje ("Iz pepela", str. 471 – 522) bavi se poraćem do 1949. godine. Autor ističe veliki broj stradalih civila i kolaboracionista poraženih Nijemaca u Jugoslaviji. Kaže da se radi "o organiziranim bandama partizana, uglavnom srpskih komunističkih", koji su se osvetili za prethodne zločine. Kao broj žrtava spominje se sedamdeset tisuća ljudi, što je u omjeru s ukupnom populacijom deset puta veći broj nego, recimo, u Italiji i dvadeset puta veći nego u Francuskoj. Potom analizira sve aspekte politike denacifikacije te različite metode i intenzitet kako se ona provodila u savezničkim, a kako u sovjetskim okupacijskim zonama. Po njegovu mišljenju, osnovne su karakteristike toga razdoblja porast glasačke potpore komunističkim strankama (Francuska iznad 26 %, Finska 23,5 %, Island 19,5 %, Italija gotovo 19 %, a u Velikoj Britaniji marginalnih 0,8 %), velike strukturne reforme (*Welfare state*), paradoksalne mjere štednje (autor kaže da u Velikoj Britaniji tijekom cijeloga rata nije bilo redukcije hrane, što je jednu kućanicu navelo da se zapita "tko je zapravo pobijedio u ratu?"), odvajanje Velike Britanije od kontinentalne politike Europe i oslonac na svoje dominione te pojava i uspon kršćanske demokracije kao konzervativne, ali reformske politike temeljene na kršćanskim načelima. U tom smislu autor (naravno) posvećuje najveći dio poglavlja prikazu djelovanja dvaju europskih državnika koji su, svaki na svoj način, obilježili razdoblje: Charlesa de Gaullea i Konrada Adenauera. Zanimljivo, dotiče se uloge komunističkoga diktatora Josipa Broza Tita i Jugoslavije, posebno nakon raskida s Moskvom 1948., u komunističkom ustanku u Grčkoj. Završetak poglavlja svojevrstni je uvod u drugi svezak tematike opisom okolnosti kristalizacije politike "suzbijanja komunizma" i suparništva tada jedinih velesila: SAD-a i Sovjetskoga Saveza.

Knjiga završava "Selektiranom biografijom" (str. 523 – 550) i "Kazalom pojmova" (str. 551 – 593).

Ovom je knjigom Ian Kershaw proširio polje svojega znanstvenog interesa u istraživanju fenomena totalitarnoga režima nacističke Njemačke i osobe Adolfa Hitlera i napisao veoma zanimljivu sintetsku povijest Europe XX. stoljeća. Analizirajući petogodišnje cikluse spomenutoga tematskog okvira, jednostavnim diskursom i odličnom pripovjedačkom tehnikom u kombinaciji sa znanstvenim pristupom obradi problema, Kershaw je uspio obuhvatiti ključne događaje i povezati iz njih nastale procese koji su (kako je istaknuo prije) "oblikovali današnji svijet". U očekivanju nastavka, hrvatskoj čitalačkoj publici, pa i povjesničarima, posebno će biti zanimljivo doznati pogled britanske historiografije na povijest "rascjepkanoga kontinenta", tj. povijest Europe od 1950. do danas.

FILIP KATANIĆ